

НЕВІДОМІ ТА МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ АКАДЕМІКА В.Г. ДРОБОТЬКА

10 вересня 2016 року відзначали 50-ту річницю пам'яті академіка АН УРСР В.Г. Дроботька. Про його наукову діяльність написано чимало статей у різних наукових журналах і часописах, у т.ч. і у виданнях НАН України. У наведеному повідомленні поряд із науковими досягненнями подаються невідомі та маловідомі матеріали про цього вченого як про непересічну особистість, зокрема про його лікарську практику в Ромнах, зустрічі з людьми мистецтва і громадськості, про його художні та літературні смаки.

Валентин Підгорський
доктор біол. наук, професор,
академік НАН України
директор Інституту мікробіології і
вірусології ім. Д.К. Заболотного
НАН України, м. Київ

Олексій Коваленко
доктор біол. наук, професор,
пров. наук. співроб.
Інституту мікробіології і вірусології
ім. Д.К. Заболотного
НАН України, м. Київ

Сфери діяльності людини різноманітні й безмежні. І вибирає їх собі кожен самостійно, залежно від складу характеру, фізичних і психічних можливостей, уподобань. На тернистий шлях науки стають зазвичай люди мужні, здатні мати свою думку і за будь-яких обставин відстоювати її всіма доказовими засобами, незалежно від думки “авторитетів”. Як науковець **В.Г. Дроботько** проявив себе ще студентом. Під керівництвом відомого мікробіолога і хірурга проф. **О.Д. Павловського** він виконав дослідження впливу мікробних токсинів на перебіг атеросклерозу. Її прилюдний захист у 1914 році був удостоєний премії ім. М.І. Пирогова та золотої медалі. Хоча стрімкий злет В.Г. Дроботька як науковця відбувся рано, шлях до мікробіологічної науки був досить довгим і воістину тернистим. Перш ніж потрапити в наукову установу, йому випало впродовж 12-ти років попрацювати на практичній ниві земським лікарем, інфекціоністом, епідеміологом. Але, займаючись лікарською практикою, В.Г. Дроботько не забував про своє захоплення науковими дослідженнями та опублікував тоді декілька вагомих наукових праць.

Багатогранний талант В.Г. Дроботька як ученого повною мірою розкрився лише під час роботи його у Київському санітарно-епідеміологічному інституті й особливо в Інституті мікробіології ВУАН (потім — АН УРСР), яким він упродовж 18 років керував. Інститут, нині відомий під назвою “Інститут мікробіології і вірусології НАН України”, як відомо, був організований у 1928 році тодішнім президентом Академії наук України, видатним мікробіологом і епідеміологом академіком Д.К. Заболотним, тому названий на його честь.

Інститут імені Д.К. Заболотного вже давно є центром загальної, медичної, промислової, сільськогосподарської мікробіології та вірусології в нашій країні. Інститут повинен завдячувати Віктору Григоровичу тим, що під його керівництвом було започатковано ряд нових напрямків у різних галузях мікробіологічної науки, організовано нові відділи й лабораторії. Ним особисто та за його безпосередньої участі в Інституті було отримано ряд важливих для науки і практики відкриттів та інших вагомих наукових досягнень.

Віктор Григорович Дроботько — вчений з широким діапазоном наукових інтересів. Він був одним із піонерів вивчення бактеріофагу, у розшифруванні етіології невідомого захворювання (стахіботріотоксину) коней, чим започаткував новий напрям у мікробіології —

мікотоксикологію. Значну увагу Віктор Григорович приділяв питанням хіміотерапії інфекційних захворювань, досліджував антимікробні властивості рослин. Він автор понад 160 наукових праць, серед яких 7 монографій, присвячених питанням медичної, сільськогосподарської та промислової мікробіології, антибіотикам рослинного походження тощо.

Його життя — це постійний пошук, копітка дослідницька праця, творчі задуми і звершення. І хоча сама доля нерозривно пов'язала його з наукою, той, хто добре знав Віктора Григоровича у приватному житті, відзначали його поетичний хист й акторські здібності, які певною мірою впливали і на професійні якості вченого. Віктор у 16-річному віці написав поему “Гимназист” (російською мовою). А впродовж свого життя створив більше 50 різних балад, байок та віршів, які, на нашу думку, мають несумнівну художню цінність. Без знання цих потаємних і далеко не байдужих для читача сторінок життя Віктора Григоровича портрет цієї непересічної особистості не може бути цілісним і достоту завершеним.

У своєму незакінченому “Щоденнику”, який ми пропонуємо читачам, вчений писав: “Чи знайдеться хоч одна людина, що могла б на схилі років своїх сказати,

ати, що вона прожила життя так, як хотіла? Таких людей, мені здається, немає або їх дуже мало. Одного вченого, заслужену людину, відомого своїми чудовими працями, що принесли йому пошану, повагу і забезпечення, у похилому віці запитали: як би він провів своє життя, якби йому довелося другий раз народитися: так, як він прожив чи по-іншому? І він відповів: “Провів би зовсім інакше””.

Далі Віктор Григорович відмічає: “Заслужений учений не був задоволений своїм життям, хоча і принесло воно йому славу, пошану та інші життєві блага. Правда, буває інакше. Точно таке ж питання було задано іншому старцю, однак цей старець нічим не був знатний і відомий лише своїм розгульним і веселим життям. На задане питання він відповів, що і друге життя він прожив би точно так, як і перше. Я думаю, що такі відповіді є винятком із загального правила. Що стосується мене, то на [подібне] питання я відповів би, що хоча і не можу поскаржитися на моє минуле життя, але нове життя я спробував би прожити інакше. Мені приємні заняття вченого, вони часто дають велике задоволення і багато радощів, але якби довелося другий раз жити, я би постарався вибрати собі іншу спеціальність і піти дорогою художника, письменника або артиста, якби до того були особисті дані; або ж бурлаки, мандрівника, що мандрує по світу”.

Ці слова жодною мірою не принижують заслуг В.Г. Дроботька як вченого. Навпаки, вони свідчать про різноманітність його інтересів, відповідальність перед людьми, про бажання зробити для них більше, ніж він це встиг зробити за відведений для нього час. І це бажання він втілював у конкретні справи, намагаючись реалізувати всі можливості власного багатогранного таланту. У 2016 році була видана книга, написана одним із нас спільно з донькою Віктора Григоровича *Світланою* під назвою “Відданість науковій істині”. Мотивуючи свої дії почуттям святого обов'язку перед ученим і прийдешніми поколіннями, її автори впродовж 10 років збирали матеріали про цю чудову людину, щоб у майбутньому викласти у великій монографії.

Погожої осені 2008 року один із авторів цього повідомлення і згаданої книги, *О.Г. Коваленко*, відвідав місто Ромни, де з 1914 р. до 1925 р. В.Г. Дроботько працював спочатку земським лікарем у селі Бобрик, а потім лікарем та ординатором Роменської повітової лікарні, організатором і завідувачем санітарно-гігієнічної лабораторії. Хоча у Роменському краєзнавчому музеї відсутня спеціальна сторінка про Віктора Григоровича, нам вдалося разом із директором музею *Г.В. Дібровою* дослідити деякі експонати і публікації, які, гадаємо, повніше розкривають цей період його життя, професійні й особисті контакти, участь у громадському житті міста тощо. Хотілось би принагідно зазначити, що зовні мовчазний і задумливий лікар Дроботько, очевидно, не був замкненою людиною і жваво відкликався на всі події життя в провінційному місті. Про це якраз і свідчать матеріали тодішньої міської преси, а також його спогади в одній мало-відомій публікації.

Прижиттєвий портрет академіка В.Г. Дроботька роботи Е. Бронштейна, 1957 р.

Віктор Дроботько — студент медичного факультету Київського університету ім. Святого Володимира, 1912 р.

Ось деякі факти, описані в роменській повітій газеті, що в царські часи мала назву “Народное слово”, а пізніше, в часи Української Народної Республіки та Громадянської війни — “Наше слово”.

“До педагогічного товариства, що існувало в Ромнах уже на 1918 рік, входив і В.Г. Дроботько” — повідомляє “Народное слово” 19 червня 1918 р. І це цілком природно, бо, поряд з тим, що “на 1918 рік В.Г. Дроботько був міським лікарем для бідних в Ромнах” (“Наше слово”, № 7 від 18 жовтня 1918 р.), він заснував міські курси з підвищення кваліфікації лікарів повіту, де особисто читав лекції з інфекційних захворювань. В роменській газеті йому разом з лікарями Епштейном і Берестовським була висловлена подяка родиною Бондаренків за чуйне ставлення до хворих дітей (“Наше слово”, № 8 від 19 жовтня 1918 р.).

А в газеті “Народное слово” від 14 квітня 1918 р. повідомлялось, що на засіданні медичної ради при Роменському повітовому земстві була створена комісія для більш детального розгляду потреб дільничних амбулаторій на місцях. На цьому ж засіданні були обрані представники до Полтавської губернської

медико-санітарної комісії, до складу якої ввійшли голова Роменської повітової земської управи **М.Г. Мисливський**, лікар В.Г. Дроботько, фельдшер **Д.М. Лисенко** та як кандидат — лікар **М.Е. Гінзбург**.

У ті буремні роки Громадянської війни й Української Народної Республіки політичне життя у місті Ромни (стара назва — Ромен), як у всій Російській імперії, було надзвичайно напруженим. Зрозуміло, що Віктор Григорович не стояв осторонь подій, які відбувалися, і хвиля політичного виру захопила і його.

7 листопада 1918 р. була заснована Роменська філія Українського Національного Союзу. До неї увійшли Селянська спілка, Спілка помічників лікарів, Спілка залізничників, Роменський осередок “Прогресу”, Роменська організація УСДРП, Спілка земських службовців та ін. До президії ввійшли **О.С. Лисенко**, **М.П. Могильний**, **В.Г. Дроботько**, **М.О. Мантула**, **М.Ф. Міщенко**, **В.П. Шкробот**, **Ф.Г. Тарасенко**. Головою обрано **О.С. Лисенка** *.

В.Г. Дроботько не був байдужим і до культурного життя міста. В той час після перенесеної недуги з Києва до Ромен переїхала землячка Віктора Григоровича, — відома українська артистка **Г.П. Затиркевич-Карпинська**, уродженка смт Срібного (нинішнього райцентру Чернігівської області, до якого входить і смт Дігтярі, де народився В.Г. Дроботько). У народному драматичному театрі, організованому **І.П. Кавалерідзе**, разом з нею грали й інші артисти трупи **М.К. Садовського**, в якій останні роки працювала й Ганна (**Є. Хуторна** та ін.). Ганна Петрівна активно поринула в роботу театру, в якому, за свідченням Віктора Григоровича, виступали не лише професійні митці, але й актори-аматори. До цих аматорів відносився і відомий кіноартист **Степан Шкурат**.

Як свідчить В.Г. Дроботько у статті “Зустріч з митцем”**, написаній ним невдовзі до відходу у вічність (1966), приїзд Ганни Петрівни до Ромен, де склалася вже непогана трупа у народному театрі, для роменських аматорів став великою радісною подією.

“Радувало не тільки те, що доведеться грати з відомою артисткою, а й те, що можна буде повчитися в неї акторського мистецтва, — пише Віктор Григорович. — Визначна актриса була уважна до всіх акторів, які грали з нею. Минуло чимало років з того часу, але мені й досі пригадується сцена в корчмі з відомою н’еси **М. Кропивницького** “Вій” за твором **М. Тоголя**. У ній Ганна Петрівна й талановитий актор аматорської трупи **Горбенко** виконували ролі хазяїв корчми... Цікаво, що поруч з Ганною Петрівною її партнер — Горбенко — здавався під час гри так само визначним артистом. Я запитав його, як він спромігся досягти такої майстерності. Він відповів: “Вона ж (Затиркевич-Карпинська) веде мене за собою!”

З надзвичайною теплотою Віктор Григорович пише про кончину та похорони Ганни Петрівни: “Відома артистка, сподвижниця **М.Л. Кропивницького**, **І.К. Карпенка-Карого**, **М.К. Садовського**, **П.К. Сакса-**

* Роменська філія Українського Національного Союзу // Наше слово. — 1918. — № 26, 10 листопада.

** У кн. “Слово про Ганну Затиркевич-Карпинську. Спогади, статті, матеріали”. — К.: Мистецтво, 1966. — С. 83.

В.Г. Дроботько — ординатор Роменської повітової лікарні Полтавської губернії, 1922 р.
(сидить у другому ряду — другий праворуч; у першому ряду ліворуч — дружина вченого, Таїсія Іванівна)

ганського та М.К. Заньковецької, за короткий час перебування в Ромнах здобула собі велику пошану і любов мешканців міста. Проводжати її в останній шлях зібралось багато народу з міста та з околиць сіл. Її улаштували почесний похорон... За стародавнім українським звичаєм труну поставили на воза й накрили плахтою. Везли на волах. Під звуки шевченківського “Заповіту”, що виконував хор акторів, траурна процесія вирушила на кладовище”. Недарма серед статей, розміщених у газеті-некролозі “Наше слово”, виданій 12 вересня 1921 р. (у день похорону артистки) під девізом:

**Життя коротке — мистецтво вічне,
Хай вічна пам'ять його жреця!**

поряд з іншими була розміщена також стаття В.Г. Дроботька під назвою “Стомлене серце”, де він із глибоким болем прощався з артисткою, яка, очевидно, зіграла важливу роль у його духовному житті, можливо, долучивши його до сценічного мистецтва — заповітної мрії вченого.

**“Чи був герой наш таки артистом —
Питання спірне. Напевно, був.
Бо чому ж у нього душа пречиста
І звідки у нього слова — намісто,
І де їх лікар, від кого чув?” —**

з надією на риторичність запитує один із авторів цих рядків у незавершених ще поемі “Добродбай безсмертя”, присвяченій академіку В.Г. Дроботьку.

Та й справді, писати так про актрису може лише той, хто у своєму житті безпосередньо стикався з нею, перепускаючи через серце її мистецтво, її думи і, можливо, корисні поради... Недарма ж видавці мемуарів про Г.П. Затиркевич-Карпинську звернулись до вченого похилого віку — заслуженого і знаного у різних колах академіка В.Г. Дроботька — з проханням написати свої спогади про актрису.

Усе ж нам залишається лише здогадуватись про творчі зв'язки вченого зі світом мистецтва. Ми ще, на жаль, не пізнали Віктора Григоровича до кінця, позаяк він в останній своїй роботі “Зустріч з митцем”, як і в “Щоденнику”, не все сказав про свої потаємні думки, художні уподобання. А щодо “слів-наміста”, то він залишив їх, як уже згадано вище, у вигляді більше ніж 50 ліричних поезій, балад, байок та поеми “Гимназист” (наскільки нам відомо, так і не опублікованих).

Про ці літературні здобутки автори статті дізналися від доньки Віктора Григоровича і вже частково ділилися знаннями про них з читачами наукових видань. На жаль, обмеженість журнального місця не дозволяє детально зупинитись на літературному доробку Віктора Григоровича. Залишається лише надіятись на вихід у світ запланованої нами книги, де окремим додатком будуть подані і його неопубліковані поетичні твори.

Насамкінець хотілось би висловити надію, що поданий матеріал певною мірою доповнює портрет академіка В.Г. Дроботька як особистості. Його наукові пошуки (а він як учений-мікробіолог зробив за своє життя немало) мали міцні коріння, якими він черпав живильну вологу для свого наукового подвигу. Цими коріннями були його непідробний гуманізм, чистота, вірність високим ідеалам, непереборне відчуття істини. Формуванню цих якостей сприяло оточення, в якому він перебував у молоді роки, коли він мав можливість доторкнутися до великого, красивого, вічного.

Життя і діяльність академіка В.Г. Дроботька, поза всяким сумнівом, є повчальними для молодих людей, які обрали тернистий шлях пошуку і відстоювання істини, боротьби за високі ідеали і справедливість. ■

ВІКТОР ДРОБОТЬКО. Сторінки щоденника

Віктор Григорович Дроботько — вчений із широким діапазоном наукових інтересів. Він був одним із піонерів вивчення бактеріофагу, першим у розшифруванні етіології стахіботріотоксизму коней, започаткував новий напрям у мікробіології — мікотоксикологію. Значну увагу Віктор Григорович приділяв питанням хіміотерапії інфекційних захворювань, досліджував антимікробні властивості рослин. Перу знаного українського вченого належать понад 160 наукових праць, серед яких 7 монографій, присвячених питанням медичної, сільськогосподарської та промислової мікробіології, антибіотикам рослинного походження тощо. Його життя — це постійний пошук, копітка дослідницька праця, творчі задуми і звершення. І хоча сама доля нерозривно пов'язала його з наукою, усі, хто добре знав ученого у приватному житті, відзначали його поетичний хист й акторські здібності.

У наведеній перед цим статті йшлося про життєвий і творчий шлях В.Г. Дроботька. Зі згоди дочки вченого, С.В. Афонської (Дроботько), ми публікуємо деякі сторінки з щоденника Віктора Григоровича, які допоможуть читачам глибше проникнути в суть теми, що висвітлюється. У черговості викладу матеріалу ми надавали перевагу хронології подій, але не датам написання щоденника.

10.02.1946.

Чому і коли дав я собі обіцянку прожити до 60 років, не знаю. Це було свого роду соцзобов'язання. Це, звичайно, — нерозумно. Але, мабуть, у мене були для цього деякі підстави. У моєму роді були довговічні (одна бабуся вмерла 92 років), а 60 років — вік, хоча і перевищує середню тривалість життя людини (а для лікарів середня тривалість життя навіть менша середньої), але він не такий уже й великий.

У всякому разі, своє зобов'язання я виконав — 24.11.1945 р. мені виповнилося 60 років, і я відсвяткував свій день народження, правда, дуже скромно, тому що лежав у постелі з тромбофлебітом.

Прийшли мої співробітники по інституту і відділенню, і ми усе-таки випили по чарці. Вони мені побажали ще багато років життя і здоров'я, однак я вже не міг обіцяти здійснити їхнього побажання. Нових зобов'язань я не беру на себе. Щодня можна чекати завершення життєвого шляху, хоча я ще порівняно добре себе почуваю.

Основний життєвий шлях уже пройдений, і хоча абсолютно немає ніякого бажання кінчати цей шлях, але положення речей таке, що цього уникнути не можна. До того ж, і розживатися довго не впливає. *Мечников* був правий, коли говорив, що небагато виграють старі, що живуть довго, перед старими, що раніш умирають. Може бути їхня перевага тільки в тім, що вони, утративши значну частину своїх психічних здібностей, переходять у небуття, не усвідомлюючи цього, тихо, непомітно для себе. Однак не в цьому справа. Момент смерті не страшний. Мені при звичайній трамвайній катастрофі довелося один раз

“умирати”, утрата свідомості наступила миттєво, перш ніж я “вмер”. Коли я потім воскрес і відчув “радість буття”, почуваючи [себе], щоправда, перший час приголомшеним, я мимоволі став думати про те, як іноді непомітно і приємно відправлятися “на той світ”. Ця переправа не страшна, але жити хочеться. Точно так іноді в молодості не хотілося іти з веселої вечірки. Але щораз навіть найвеселішу вечірку приходилося кінчати. Так потрібно кінчати і жити.

Отут нічого не поробиш!

Отже, потрібно підводити підсумки. Однак запитується: кому це потрібно? Коли кінчає свій шлях велика людина, великий суспільний, політичний, науковий діяч, то підсумки його шляху цікавлять нащадків. Я ж маленька людина, скромний учений, який не збагатив світ великими відкриттями. Кому я потрібний? Кому я могу бути цікавий?

Може цікавити суспільство ще життя людини, що пройшла у “вихрах”, повна подій, великих переживань і т.п., тобто яскраве життя. Моє ж життя проходить занадто монотонно, одноманітно. Отже, виправдань для викладу мого життя немає ніяких. І, може, особисто для себе знайду лише одне виправдання. Коли пишеш — переживаєш знову усе своє життя, від самого раннього дитинства і до останніх днів. Це одне єдине маленьке виправдання.

Правда, це занадто мале виправдання. І, крім того, таке переживання навіть самому не дає достатнього задоволення. Справді! Чи знайдеться хоч одна людина, що могла б на схилі років своїх сказати, що вона прожила життя так, як хотіла! Таких людей, мені здається, немає або їх дуже мало. Одного вченого,

Медаль ім. М.І. Пирогова, якою Віктор Дроботько був нагороджений за виконану ним студентську наукову роботу у 1914 р.; праворуч — зворотний бік медалі

заслужену людину, відомого своїми чудовими працями, що принесли йому пошану, повагу і забезпечення, у похилому віці запитали: як би він провів своє життя, якби йому довелося другий раз народитися: так, як він прожив чи по-іншому? І він відповів: “Провів би зовсім інакше.” Заслужений учений не був удоволений своїм життям, хоча і принесло воно йому славу, пошану та інші життєві блага. Правда, буває інакше. Точно таке ж запитання було задано іншому старцю, однак цей старець нічим не був знатний і відомий лише своїм розгульним і веселим життям. На задане питання він відповів, що і друге життя він прожив би точно так, як і перше. Я думаю, що такі відповіді є виключенням із загального правила. Що стосується мене, то на [подібне] запитання я відповів би, що хоча і не можу скаржитися на моє минуле життя, але нове життя я спробував би прожити інакше. Мені приємні заняття вченого, вони часто дають велике задоволення і багато радощів, але якби довелося другий раз жити, я б постарався вибрати собі іншу спеціальність і піти дорогою художника, письменника, або артиста, якби до того були особисті дані; або ж бурлаки, або мандрівника, що метається по світу.

А наразі почну на папері свій колишній шлях...

1. Сонячні радості

Через східне вікно ранкове сонце заливає спальню своїми косими веселими променями.

— Я розповім тобі про курчат. У курочки були маленькі, маленькі курчатка. Такі жовтенькі, жовтенькі. Такі гарненькі, гарненькі... Вони ходили і пищали: пі-пі-пі...

— А я розповім про кішечку. Маленька, маленька кішечка... Така м'ягкенькая, така сіренька... І лапками грається...

Це я і сестра Таня лежали в колісці Тані, що має вигляд підвішеного глибокого ліжечка, зробленого з натягнутої на рамку товстої полотнини або брезенту. У веселій, сонячній кімнаті тепло, крім нас немає [нікого]. Ми надані самі собі, і нам незвичайно весело. Я дуже боюся лоскоту, сестра менше. Коли скінчалися розповіді про курчаток і кішечок, ми починали лоскотати один одного. Задача: хто довше витримає лоскіт. Лоскочемо один одному підшви або під пахвою. Але хіба можна витримати лоскіт? Ми лунко регочемо, сміх чути далеко, приходять мати і вдягає нас.

Тут наше літнє приміщення! Сусідня кімната в два просвіти — на південь і північ — зветься “велика хата”. Ще одна кімната з цієї останньої, така ж, як і спальня, має вихід у сад. Тут батько — фельдшер — приймає хворих, ця половина будинку, прибудована до основної будівлі, зі стінами з очерету, покритого глиною, узимку дуже холодна. Тому “велика хата” ще зветься “холодна хата”. Узимку ми тут не живемо і перебираємося в стару частину будинку, більш фундаментальну і теплу. Стіни цієї частини [хати] на зиму зовні обкладаються соломною, і тут навіть у сильні морози тепло. Отут дві невеликі кімнатки — спальня і їдальня, а також велика кухня, де узимку батько приймає хворих (через брак іншого місця). Тут жила бабуся — тітка матері — Марія Мойсеївна, яка виховала мою матір, і інша бабуся, більш “древня”, теж родичка по матері, жила в кухні на печі. Першої бабусі ми боялися, тому що вона вважала гріхом, якщо вилаєш дощ, що пішов тоді, коли нам хотілося бігати надворі, і змушувала хреститися після цього, або коли осудливо відгукнешся про хліб, говорила, що “святий хліб” не можна так називати, і змушувала цілувати хліб. А другу бабусю ми любили, тому що вона розповідала нам казки і ніколи не сердилася. Навіть коли ми один раз перебирали вийняту з льоху картоплю, відбираючи

зіпсовану, і я, кинувши одну картоплину, вибив їй зуб, вона не розсердилася. Ймовірно, зуб не особливо міцно тримався, і це для неї була невелика втрата.

Перша бабуся страждала водяною і незабаром умерла. Пам'ятаю, як раптово їй стало погано, і батько, ймовірно, уже не сподіваючись на свою медичну допомогу, побіг за панотцем. Прикро, [але] коли священник прийшов для сповіді, вона була вже мертва.

Після смерті бабусі — мені тоді було 4 роки — ми увесь час жили в цій половині будинку до того часу, коли я вступив до гімназії. Дуже добре пам'ятаю ці дві невеликі, але затишні кімнати. У спальні — два ліжка (батька і матері) зі столиком між ними, моє дерев'яне ліжко і колиска сестри. В іншій кімнаті — два столи, диван, буфет, стільці і крісла, на покуті під образами — кіот, де по святах горить лампадка, створюючи пестливий напівморок. Раз у році цей кіот нам приносив велике задоволення. Увечері в переддень Святого Миколи (4 грудня ст. ст.) потрібно було на кіот покласти шапку, і добрий догідник Микола “клав” у неї цукерки, горіхи, пряники, а іноді й яку-небудь іграшку. Ми всьому цьому дуже радувалися, але мені було жах як прикро, що я ніколи не міг простежити, коли цей добрий догідник, що так любить гарних дітей (а ми були гарними, тому, нам пояснювали, він і принесе гостинці), приходить і кладе гостинці. Іноді бувало так, що не встигнеш покласти шапку, як через кілька хвилин уже знаходиш гостинці. Як він так швидко встигає це робити?

Іграшок у нас було дуже мало. Їх не купували. Якщо і були, то саморобні. Пам'ятаю, раз батько довго сидів звечора, коли ми лягли вже спати, і щось вирізував лобзиком. На ранок ми одержали саморобне доміно з наклеєними на дощечках паперовими знаками доміно з додатка до якогось журналу.

На Різдво у нас улаштовувалася ялинка. Задово до цього ми з матір'ю готували прикраси для ялинки: із сірникових і інших коробочок; з кольорового паперу і шматочків матерії ми виготовляли красиві кошики, забавні фігурки, золочені паперові зірки, ліхтарики, золочені горіхи тощо. Під керівництвом матері все це виходило непогано. Напередодні Різдва вже без нас, дітей (для нас це повинно бути сюрпризом) ялинка прикрашалася звичайно у “великій хаті”.

Сам переддень Різдва був для нас цікавий і тим, що увечері завжди влаштовувалася кутя. День ми проводили внадгольд, не обідаючи, а на вечір готувалася звичайна вечеря: пироги з рибою, грибами, пісний борщ або “товчениця” — фарширована щука, зварена в рибному супі, і обов'язково кутя — ячмінна або рисова каша з маковим або горіховим молочком, присмаченим медом; крім того, узвар — компот із сухих фруктів, що у достатку запасалися з власного саду. Усе це нам здавалося надзвичайно смачним.

Переддень Різдва — це багата кутя. За вечерю сідала вся родина, включаючи і робітницю. Їли з великим апетитом. Поки доходили до власне куті — каші з пісним молоком, шлунки бували вже переповнені. Однак кутя із солодким пісним молоком була настільки смачною, що з'їдали по повній тарілці.

За кутею за ритуалом йшов узвар, якого також потрібно було з'їсти, і тому що він був приготовлений із прекрасних фруктів, то його споживали також у великій кількості. Після куті шлунки так виявлялися перевантаженими, що важко було дихати. Нам розповідали, що один циган, потрапивши до когось із православних на кутю, сказав, ледве переводячи дух: “Ох! кутя буде, а людей не буде! Згинуть від куті”. Після такої святкової вечері у святковому настрої родина сиділа недовго, і незабаром усі лягали спати.

На інший день — Свято Різдва. Коли ми просипалися, нам насамперед показували ялинку. Однак ялинка становила більший інтерес увечері, коли запалювалися свічі і коли бували діти з інших сімейств. Удень нас цікавили колядки. Коли в церкві скінчалася богослужіння, групи сільських дівчат і хлопців у своїх святкових костюмах ходили колядувати. Така група заходила в кухню, кланялася в пояс, просила дозволу колядувати, запитувала, кого славити, і потім починалися пісні-колядки. Співались вони у весь голос, не завжди ставно, але нам дуже подобалося. Колядок у репертуарі хору зазвичай було небагато. Усі вони виконувалися. Я не пам'ятаю вже їхніх слів. Ось приспів із однієї колядки:

**Грай, кониченько, грай, вороненький
Під Вікторочком, під молоденьким...**

Колядники одержували подяку у вигляді декількох срібних монет, кланялися у пояс і йшли. За ними приходила наступна група колядників, і так повторювалося кілька разів. Ми щораз з неослабною цікавістю слухали колядників, вони заповнювали весь день до вечора.

А увечері — ялинка. Або до нас збиралися діти, або ми йшли в гості до дітей наших знайомих. Ці вечори тяглися всі Різдвєнські свята. Вони були повні веселощів і радості.

Пам'ятаю лише один вечір, який приніс мені багато неприємностей. Це було у Фішера — німця, що орендував будинок і землю графа Галагана. У великих кімнатах ми роздягалися і веселилися. У той вечір ми, діти, повинні були показувати живі картинки. В одній із них брав участь і я. Сестра Таня повинна була зображувати ангела, а я, стоячи за нею, — дідька. Сестра у всьому білому з білими крилами, а я у чорному з чорними крилами і рогами на голові з корту. Усе це було приготовлено задалегідь. Однак мати, що вдягала мене на вечір, очевидно, не врахувала майбутньої моєї ролі і надягла на мене біленькі штанці. Коли готувалася картинка, публіка жартувала зі мною, радячи сказати, що чорт був на млині і забруднив штани в борошно. За закритими дверима поставили стіл, на столі стали сестра-ангел і я — чорт. Мені потрібно було вже давно вибігти на якийсь час у вбиральню, але хіба можна було, коли так весело і коли діти грають, витратити час на те, щоб кудись побігти. І от коли для показу живої картинки відкрили двері і запалили бенгальські вогні, я з жахом відчув, що мої біленькі штанці змокрили. Я не знаю, чи помітила публіка, дивлячись на живу картинку, цю невелику деталь, але надалі я почував себе ніяково.

Я повинний був нерухомо сидіти, заклавши ногу за ногу, щоб нічого не було видно, і відмовитися від всіх ігор. У цей час старий Фішер покликав нас:

— Ну, діти! Хто піймає більше всіх?!

І з цими словами викинув на підлогу цукерки і горіхи. Цукерки і горіхи застукали дрібним дробом і розсипалися по всій підлозі. Діти, у тому числі і я, незважаючи ні на що, кинулися збирати їх. Але я, щоб не видати того, що сталося, змушений був тримати ноги зімкнутими. Швидкість і спритність від цього сильно страждали, і мені дісталася цукерок і горіхів менше всіх. За Різдом через сім днів настає Новий Рік. Переддень Нового Року — це “щедрий вечір, добрий вечір” — вечір щедрівок. Ми його чекаємо з нетерпінням. У цей вечір також складаються невеликі сільські хори і ходять щедрувати. Іноді такі хори ходять із “звіздою”. На великій тичці з кольорового паперу велика порожня всередині зірка, у центрі її в ліхтарі горить воскова свічка. Один зі співаків вертить зірку, і хор співає:

**Ой, сів Христос та вечеряти,
Добрий вечір, щедрий вечір...**

Хори із сільських хлопчиськів часто прямо під вікном співають інші “щедрівки”:

**Щедрик — ведрик,
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски,
А ще й сала,
Та й те мало.
А ще й ковбасу,
Я додому віднесу...**

Їх нагороджують не грішми, а продуктами: пирогами, книшками, салом, ковбасою тощо. Усе це йде в загальну торбу, яку один з них носить на плечі.

На Новий Рік — інші розваги. По повір'ю вважалося, що на Новий Рік першим у будинок повинен зайти чоловік. Це приносить благополуччя на цілий рік. Як тільки розвидніло, хлопчиська з торбочками на перев'язі, наповненими всякими зернами, ходили засівати. Ми в цей час часто знаходилися в постелі. Такий “засівальник” із серйозним обличчям, як личить по урочистому випадку, розсипав маленькими жменями зерно по кімнаті і примовляв:

**На щастя, на здоров'я!
Щоб родило жито, пшениця
І всяка пашниця...
Сію, вію, засіваю,
З Новим Роком поздоровляю.**

Кінчалися Різдвєнські свята Водохрещами. Напередодні [свята] увечері влаштовувалася голодна кутя. Вона була трохи скромнішою, ніж перед Різдом, однак ніколи не була голодною, і завжди була рясною.

Наступного дня влаштовувалася тема Богослужіння, хресний хід на ріку — “Йордань”, де біля широкої ополонки ставилися хрести із льоду, іноді розфарбовані квасом з червоного буряка і прикрашені зробленими із льоду голубами — символом Бога Духа Святого. Іноді нас, дітей, возили дивитися ці витвори мистецтва сільських художників.

Звичайно, цим не обмежувалися наші зимові дитячі розваги. У селі існувало Земське ремісничє училище — також велике джерело розваг не тільки узимку, але і влітку.

Наше село Дігтярі Прилуцького повіту Полтавської губернії, у якому я виріс і яке я так сильно любив у юності, було особливим селом. Я це говорю не лише з особливо великої любові до нього. Воно, хоча і лежало в 30—35 верстах від повітового міста і залізниці, не було таким селом, як значна більшість сіл Прилуцького повіту. Його можна було назвати культурним селом. І цей колорит йому додавало Земське ремісничє училище.

Тут у старі роки був один із маєтків графа *Галагана*. У великій садибі з парком стояв Галаганівський палац, побудований буквою “С”. Середину її займала триповерхова будівля, від якої в обидва боки відходили одноповерхові крила, що закінчувалися двоповерховими флігелями. Не можу сказати, коли граф Галаган подарував цей будинок Полтавському губернському земству, для того щоб у ньому була влаштована ремісничя школа. Губернське земство дійсно тут організувало таку школу з чотирма відділеннями: столярним, слюсарним, ливарним і ковальським.

Само собою зрозуміло, що в училищі був директор і багато вчителів. У сільській школі були свої викладачі. Уже це створювало в селі досить велику культурну групу. Якщо до цього додати німця Фішера із сімейством, що орендувало землю і частину садиби Галагана, дві родини священиків і кілька інших сімейств, то можна сказати, що в нашому селі інтелігенція займала велике місце. Вся ця публіка жила своїм життям і розважалася, як уміла.

У ремісничому училищі узимку, а іноді і влітку, влаштовувалися вечори. Їх очікували і до них готувалися не тільки дорослі, але і ми, діти. Там ставили спектаклі силами учнів школи, причому жіночі ролі грали самі учні. Пам'ятаю, так була один раз поставлена “Наталка Полтавка” *Котляревського*, де Терпелиху грав один учень зі скрипливим голосом, що підходить для баби, а Наталку грав миловидний собою учень, якому, однак, приходилося підробляти свій голос під дівочий. Улаштовувалися літературні вечори, живі картинки, маскаради, ялинки та інше. Нам, дітям, ці вечори приносили невимовне задоволення. Нас саджали, звичайно, у першому ряду. Такий вечір ми переживали не тільки в день його здійснення, але і багато часу після цього. Уже вдома, коли до нас збиралися діти, ми влаштовували свої вистави. З простирадл і ковдр швидко влаштовувалася сцена, і ми повторювали епізоди із баченого на вечорі. В училищі вихованці його часто вже після того, як спектакль або літературна частина закінчувалися,

любили показувати цигана з ведмедем. Ведмідь — це переодягнений у кожух навиворіт хлопець з ведмежою маскою. Він, бродячи серед публіки, проробляв усякі смішні жарти, і це нас приводило в захват. Удома все це ми повторювали, переодягаючись відповідним чином. І взагалі ігри з перевдяганням для нас були улюбленим заняттям.

Улітку вечори в училищі доповнювалися феєрверками, які ми дивилися з балкону.

Звичайно, не тільки цими радощами ми були багаті. Узимку сніг, сніжні баби, катання на санках, саморобні ковзани, сніжні гори, що намітав вітер під тином на городі, — усе це нас радувало. Яскраві сонячні дні в лютому, перше танення снігу, коли під будівлями з'являються смужки чорної землі, а потім весняні струмочки, на які ми пускали паперові кораблики, і багато інших моментів з дитячого життя запали у мене в пам'яті.

Один раз напровесні (це вже було, коли ми дещо підросли) ми із сестрою і ще одним хлопчиком нашого віку, *Ванею Коваленком*, сином викладача з Ремісничого училища, вийшовши на вигін, звідкіля було видно поле і за ним далечінь, де сходилося небо з землею, вирішили пройти подивитися, де кінчається земля. Там, здавалося, кінчається світ, і це для нас представлялося винятково цікавим. Там, де небо спускається до землі, ми повинні були побачити щось нове, незвичайне — нову казку. Кінець землі здавався [нам] так недалеко і так швидко можна було підійти до нього! І ми пішли. Скільки ми йшли, не знаю. Але кінець землі, що вабить своєю таємничістю, залишався так далеко, як і на початку нашої подорожі. Ми змушені були повернутися і прийшли додому вже ввечері. Прийшли з мокрими ногами, тому що сніг уже танув, і місцями були калюжі. Вдома хвилювалися, не знаючи, куди ми поділися. Ми застали багато гостей, у яких наша витівка знайти кінець світу викликала веселий настрій і тисячі жартів.

Улітку, звичайно, було ще більше радощів. По обидва боки нашого будинку був фруктовий сад, а за будинком — город. У саду — яблуні, груші, вишні, абрикоси, потім смородина, агрус, малина. У сусідній садибі Фішера, відразу ж за нашим городом, росла велика шовковиця, ягодами якої нам дозволялося користуватися. Першими дозрівали шовковиці, потім вишні, а майже одночасно з ними груші-петрівки і смородина, далі — яблука й інші сорти груш, малина, і так до пізньої осені, коли поспівали груші Олександрівки. Навіть у неврожайні роки для нас, дітей, усе це було в достатку. Ми пересичувалися ними. Як мені тепер шкода багатьох дітей, яким довелося жити увесь час у місті і для яких у ці важкі роки, після революції і під час Другої імперіалістичної війни фрукти і ягоди були рідкими ласощами й у невеликих кількостях, незважаючи на те, що я по своєму положенню, здавалося б, міг доставити їм це задоволення. Однак після революції заробіток наукового співробітника і професора виявився настільки скромним, що його вистачало тільки на насущні потреби. Діти простого сільського фельдшера, якими були ми, мали

більше, ніж діти нинішнього професора! Це стосується не тільки фруктів. У нас із сестрою в дитинстві було більше радощів, ніж у мого сина і дочки.

У серпні на Спаса в селі було храмове свято. Біля церкви в цей день збирався ярмарок. Для нас він був цікавий кавунами і динями, які привозилися в достатку. У цей день мій дід по матері, що садив баштан, привозив на ярмарок також кавуни і дині і нам завозив один, а іноді і більше возів. Вони склалися в комору, і ми їли їх до відходу. Мої ж діти рідко їли кавун! Від діда в цей день ми одержували й інші ласощі. Обов'язково разом з кавунами він привозив цілу макітру меду в стільниках зі своєї пасіки. Одним словом, усе літо й осінь було багато ласощів!

Може показатися дивним: чому старий професор у своїх записках так смакує ці ласощі? Тому що мені тепер боляче дивитися, як моя дочка смакує нещасне яблучко, що їй іноді трапляється, як вона хотіла б ще і ще таких же яблучок, як вона дивиться на абрикосу, що іноді купить, тоді як я позитивно об'їдався абрикосами, так ще [й] якими!

Але досить про це.

Літо гарне своїм сонцем, своїми квітами, своєю зеленню, травою, співом птахів і навіть кваканням жаб. А про метеликів, бабок нічого і казати! Вони завжди вабили всіх дітей. Літні ігри, звичайно, різноманітніші і веселіші зимових. Чого тільки не зробиш улітку: і хованки, і стукалки, і м'яч, і конячки і багато іншого. Раз із сестрою ми під тином, що відокремлював двір від саду, із гілок і дошок влаштували альтанку — щось подібне до будки. Всередині зробили столик і лавочки. Ми були надзвичайно задоволені своєю спорудою, і коли надвечір нас покликали пити чай, то ми виявили бажання пити чай у нашій будці. Нам не дозволили, і сестра відразу погодилася на це. Я упирався, заявивши, що в кімнату не піду. Розмови з батьками довели мене до сліз. Я злився і на зло батькові вирішив потолочити траву в тій частині саду, де її зберігали для корови. З ревінням я направився виконувати злі наміри, але в цей час з тоненькою різкою наздогнав мене батько; незважаючи на те, що різка була дійсно тонкою, я відчув біль у певних місцях. Так скінчився мій бунт проти батьків.

Нас рідко карали, але іноді карали. Позаяк із сестрою ми жили вельми дружно, ми виробили особливий спосіб протидії покаранням. Коли кого-небудь з нас карали, інший падав на підлогу, бив ногами по ній і кричав так, начебто його ріжуть. Повинен сказати, що це допомагало. Діти, мені здається, бувають досить винахідливими. Один випадок своєї винахідливості я дотепер пам'ятаю. Один раз я розпустувався, і скільки мати моя не умовляла мене, я не переставав пустувати. Тоді вона говорить мені:

— Ну, якщо ти не перестанеш пустувати, я піду і вму.

Я подивився на неї, вона дійсно пішла в спальню, лягла на ліжко і... “вмерла”. Мені стало страшно. Але я не вірю, що вона вмерла. Я підходжу до неї і починаю просити:

— Мамо, встань!

Я це прохання повторюю багато разів, але мати лежить і не ворухнеться, як мертва. Мої [слова] “мамо, встань!” не діють. Тоді я вдаюся до більш енергійного засобу. Я говорю:

— Мама, встань, а то я плюну тобі в обличчя...

Ймовірно, ніхто не воскрешав таким способом мертвих! Мама відразу воскресла.

— Ах ти, негідний хлопчик!

І не пам’ятаю, що було далі...

Так проходило наше дитинство. У ньому було мало суму і багато радості. Крім всього іншого, гарними для нас деньками були ті, коли в саду варили варення. Іноді знайомі приходили варити варення у нашому саду, щоб для цього використовувати самі свіжі, добірні, безпосередньо перед тим зняті з дерева абрикоси. Пінки з варення були у нашому розпорядженні! А на закінчення ми одержували по блюдечку свіжого варення.

Коли стали трохи підростати, у зимові дні нас займали ілюстровані журнали. Батько кілька років підряд випишував журнал “Нева” з усіма додатками. Комплект за рік переплітався в товстий том, і ми над цим томом, розглядаючи картинки, просиджували іноді годинами. Додатки до [журналу] “Нева”, що містили твори класиків *Тургенєва*, *Достоевського*, *Шекспіра* та інших, з яких у батька була складена невелика бібліотека, були використані нами пізніше, коли ми стали уже свідомими людьми.

Не менш улюбленим заняттям було для нас малювання. У цьому напрямку більше встигла сестра, що пізніше малювала навіть масляними фарбами. У неї, взагалі, розвинувся художній смак, який вона більше за все використовувала не в живописі, а в оформленні художньої української вишивки і візерунка, витончених виробів із тканин, штучних квітів та ін. Особливо виявилася вдалою робота з оформлення групи ляльок, що зображує весілля в українському селі. Фігури селян — ляльки — мали не лише типовий зовнішній вигляд, але й усі деталі їхнього одягу: корсетки, спідниці, хустки, рушники, навіть нижня білизна була оброблена так, як воно бувало в натурі. Цю групу, змонтовану на п’єдесталі в типових позах, придбало у сестри Полтавське земство і подарувало спадкоємцеві царя *Олексієві*.

Я забіг трохи вперед. Тут я хотів описати лише раннє дитинство, щоб показати, наскільки проходило [воно] в нас радісно, незважаючи на те, що родина сільського безземельного фельдшера, що жила виключно на свій заробіток — 35 руб. від Земства і 15 руб. від Ремісничого училища, — не могла вважатися не тільки багатою, але й заможною. Однак у батька було достатньо [коштів], щоб його діти могли радісно сприймати перші відблиски і звуки життя під яскравим, приголубливим сонцем на квітучій, прекрасній землі. Неначе квітчастий метелик у весняний яскравий день весело і радісно пурхає по запашних квітках, збираючи солодкий нектар, не знаючи ні турбот, ні горя, не почувуючи і не думаючи про здатні зірватися в кожную мить бурю і грозу, що відразу може погасити саяво дня.

2. Сонце за хмарою

3.12.1945.

Кілька днів тому назад, 24.11.1945 року, мені виповнилося 60 років. Це той вік, якого я дав собі зобов’язання (жартую, звичайно) досягти. Думав у цей день зібрати своїх гарних знайомих і гарненько випити за молодість, що пішла. Вийшло інакше. Ще з літа з’явилася переমেжована кульгавість у правій нозі. У дорсальній артерії пульс став зникати. Почалася, очевидно, облітерація правої *Arteria feamirilis*. Незважаючи на болі при ходьбі, я намагався ходити, а 4.11. я багато пройшов із проф. *Кумбергом*, намагаючись не відставати від нього. Чи в результаті цього, чи незалежно [від цього] в області судинного пучка на нозі з’явилися болі, що у найближчі дні підсилюлися, а через кілька днів мені лікар звелів лягти в постіль, оголосивши, що в мене тромбофлебіт. І от я свої шістьдесятирічні іменини зустрівач у постелі. Правда, прийшли товариші по службі, ми усі разом випили і закусили, але було все-таки сумно. Починаються всякі старечі хвороби, які вічно будуть заважати роботі. А попрацювати ще хотілося б, тому що жити вже залишилося недовго.

Лежачи в постелі, я все-таки підігнав деякі роботи. Прорецензував дві дисертації й одну книгу, написав роботу, склав доповідь на сесію АН, що починається 7.12. Дещо прочитав і продумав.

А лежати набридло. Три дні [минуло відтоді], як починаю прохажуватися по кімнаті. В результаті невелике погіршення, і знову довелося лягти.

Учора приїхав *Візур П.Є.*, учений секретар. З ним буде легше працювати. Ах, якби удалося передати йому директорство в Інституті! Адміністратор я нікудишній, і в лабораторії не працюю. Яка ж користь від мене?!

29.11 приїхав з Москви академік *Б.Л. Ісаченко*. Бадьорий, як і раніше, 75-літній старий. Навряд чи він переїде в Київ і займе місце директора нашого Інституту, як передбачалося при виборах. Повідомив, що він одержав листа від *Вакмана* з Америки, який пропонує перевести свою книжку про “антибіотики” на російську мову. Лист отриманий російською мовою, хоча він раніше писав завжди англійською. От факт маленький, а цікавий. Сам він уродженець Росії, але раніш не знаходив зручним писати російською, тепер же, коли наш авторитет на міжнародній арені виріс, він уже може писати і російською. Хоча це законно: настрої міняються.

10.12.1945.

Кілька днів тому [назад] приїхав *Візур П.Є.*, демобілізувавшись з армії. Разів чотири я піднімав клопотання про його демобілізацію. Він був потрібний для Інституту, що залишився без директора і який довелося вести мені, людині без всяких адміністративних і господарських здібностей. Не знаю, чи за моїм клопотанням він демобілізований, чи поза ним, але він уже тут, уже я дав наказ про відновлення його на посаді ученого секретаря, і відпочивши, він присту-

пить до роботи. Працювати буде легше, тому що зараз крім **Б.Ю. Айзенман** мені ні на кого обпертися.

В Айзенман, небораки, велике нещастя. Її чоловік ще не [був] демобілізований і, винісши всі тяготи війни від першого до останнього дня, важко занедужав лимфонгоїтом (нерозбірливо — **О.К.**) і сепсисом після порізу пальця. Сьогодні **Л.Ю. Медвинська** читала мені лист його до **Деврієра** (нерозбірливо — **О.К.**), де він просить не показувати [лист] **Б.Ю.**, і в якому викладає майже безнадійний його стан. Це було 26.11, а чи живий він тепер? Як би хотілося, щоб це все пройшло і він повернувся до родини! Тільки кілька днів з'явилася надія на його демобілізацію і повернення.

Учора закінчилася сесія АН УРСР, на яку я не міг потрапити, тому що дотепер лежу в ліжку. І вже звик до цього лежання, хоча воно мені здавалося жакливим. Що ж, до усього можна звикнути. Таїса доглядає мене, як дитину. Мене це дуже зворушує. Останнім часом вона не кричить і не злиться. Про сесію говорять мало. Імовірно, вона пройшла нудно, без яскравих моментів. **Ісаченко Б.Л.** ще тут, 12—13-го збирається їхати.

Стежу за Нюрнберзьким процесом, на якому розкриваються обушливі речі, німецька підступна дипломатія, їхня нелюдскість. І дотепер не знаю, хто був **Гітлер**, що він собою являв: божевільна, розумна людина, авторитет і чому за ним пішов народ? І чи можна нам, простим людям, розібратися в цьому? Що думають або будуть думати тепер про нього німці?

17.12.1945.

Третій день як уже встав з постелі і ходжу по кімнаті. Залишилася втома і залякність усіх членів. Якби я був молодшим, усе це швидко зникло б.

Потрібно складати п'ятирічний план, учора написав і сьогодні передав деякі директиви з цього приводу зав. відділами Інституту. Не знаю, чи знайду я в них підтримку у своїх планах. Хочеться направити Інститут так, щоб він за п'ятирічку вирішив ряд проблем або хоча б вагомих питань і щоб не плився в хвості Америки. Мабуть, солідні працівники, що можуть рухати науку, у нас є, хоча і мало, але матеріальні можливості (устаткування, реактиви, навіть тварини) в нас недостатні. І при такому положенні важко сподіватися, що ми будемо швидко рухатися вперед. Часто приходиться дивуватися нашим ученим, їхній наполегливості, що при такому положенні вони все-таки дають наукову продукцію. Наша країна, що б там не говорили, усе-таки бідна, або вірніше, — не вміють у нас використовувати багаті і навіть найбагатші ресурси, щоб жити добре і працювати добре, і швидко рухати науку. А це для Батьківщини вкрай необхідно! І це знають усі! Уряд знає краще, ніж хто-небудь інший, і хоче він підняти науку і не може цього зробити. А чому? Тому що мало одного бажання: потрібно дати базу для цього, розробити і запланувати таку базу і довести її до кінця. У нас же нічого до кінця не доводиться. Директиви Уряду іноді не виконуються або виконуються лише абияк, формально, аби в звіті дати відсотки виконання.

Іноді починають кричати про виконання, про перевиконання, хвастатися і хвалитися цим, дерти ніс до неба, а на ділі — жалюгідна і смутна картина — “көөкакство!” Не знаю, може, ці хвастощі і самовихваляння і необхідні для агітації, для стимуляції інших, але для нашої Батьківщини, для престижу Радянської держави було б корисніше, не соромлячись, і для себе і для інших говорити більше про наші недоліки і дати можливість їх широкого обговорення і способів їх усунення, причому так, щоб не лякати народ жупелом “контрреволюціонерства”, коли висловлюються не в угоду урядових і партійних заходів.

19.01.1946.

Після невеликої приблизно півторатижневої перерви з 5.01.46 я знову в постелі — рецидив тромбофлебиту. Знову докучлива лежня замість роботи. Читаю белетристику і літературу про риболовлю. Демобілізований **Ф.А.**(? — **О.К.**) **Линник** привіз мені деякі риб[олов]ні снасті, куплені в Празі. Деякі з них гарні, але більшість [із них] гірша наших, радянських. Чи вдасться ще половити рибу? Чи не буде перешкоджати нога? Чи можна буде сидіти на лоні природи, як раніше, зустрічати ранкову зорю, стежити за вудками і про все забувати? Тяга до природи на старості підсилюється, і часто пригадуються дитячі роки, коли я ходив з вудками, у ліс за грибами, по полях, вистежуючи дичину, яку дістати не міг. Тоді менше приваблювала природа, але вона несвідомо почувалася, створюючи в дитячій душі певний настрій.

Коли я в проміжку між моїм лікуванням ходив і зайшов у відділ кадрів АН УРСР, мені від зав. відділу кадрів улетіло. Зав. кадрами **Р.** запитав мене: “Що у вас за Інститут? Він схожий на Інститут хімії? На ваші інститути звернули увагу в ЦК!” Я запитав: “А що собою представляє Інститут хімії?” Він відповів: “У ньому дуже мало наших людей. Невже в нас немає наших людей, що ми повинні приймати [людей] інших національностей?” Для мене стало ясно те, про що мені натякали раніше і про що я тільки догадувався. Течія проти євреїв, яких у деяких інститутах дійсно великий % і з чим я раніше не рахувався. Я зібрав кілька фактів, які показують, що відношення до євреїв після війни змінилося і, очевидно, [у зв'язку] з умінням більшості з них уникнути фронту, а також [у зв'язку] з умінням і наполегливістю, з якою вони влаштувалися на кращих місцях — військових і цивільних. Це, безумовно, мало місце і має місце тепер. Дати відсіч таким особам необхідно, але неправильним [є] огульний підхід до всіх євреїв. І здійснювати такий огульний підхід (що, очевидно, вимагається від мене як директора) я не можу. Потрібно розібратися з кожним індивідуально, незважаючи на расу. Інша справа висувати і підтримувати наш український народ, що не має єврейської напористості у здійсненні своїх цілей і не вміє бути досить наполегливим. Цих наших “хохлів” потрібно підштовхувати, говорячи: “*Займи ж своє, тобі належне місце! Не затирай своїх талантів, не скромничай! Таланти в тебе є!*”

5.03.1950.

Дійшла і до мене черга. Довелося “каятися”. В останні роки так повелося, що якщо ти зробив помилку і цю помилку ти або інші знайшли, тебе зобов’язують привселюдно “покаятися”, усвідомити свою помилку, розповісти про неї, показати, що ти розумієш її, вдумуючись у помилку. Засуджую її. І... “більше так не буду”. У ряді випадків це публічне “каяття” приймало самі огидні форми, які, здається, вдумали не радянські люди, а закляті вороги радянського народу, тому що вони приймали форму знущання над людиною. У цей момент людина повинна була втратити всяке людське достоїнство, часто повинна була прийняти на себе більше гріхів, чим лежало на ній, повинна була винести на собі цебри помиїв, які дозволялося і навіть заохочувалося виливати на її голову.

І цю систему створили, не зрозумію як! Я був свідком, як “крили” за помилки поета *Рильського*, “крили” люди, що не коштують мізинця його, брудними, останніми словами одного з кращих і найгідніших радянських українських поетів-патріотів, обсипали його такими словами, що він підстрибував на місці, хапався за потилицю (за українською манерою). Змішали людину з брудом. Принизили.

Так точно шельмували багато днів член-кореспондента *А.П. Марковича* за те, що серед більш ніж сімдесятьох його наукових праць виявилася одна, у якій він підійшов некритично до літературного матеріалу і зробив ряд методологічних помилок (Вейсманівська теорія), що не були його принципами, його переконаннями.

Учора на розширеній ученій раді Інституту мікробіології АН УРСР, а перед цим на загальних зборах [відділення] біологічних наук Академії і ще раніш перед особливою комісією, створеною для перевірки [роботи] інститутів АН, мені довелося “каятися” у помилках, допущених мною в моїй останній монографії “Сучасний стан хіміотерапії інфекційних хвороб”. На жаль, помилка складалася у нечіткому формулюванні теорії *Ерліха*, з чого впливало, що я підтримую реакційну теорію Ерліха. Усе питання виникло через те, що таке формулювання, вірніше, критику дав *Кузнєцов* у статті, надрукованій в одній із останніх номерів “Медицинского работника”.

Коли я переглянув після цього свою монографію, то переконався, що Кузнєцов мав підстави для такої критики. Однак товариші, що обговорювали книжку на місці, повинні були [б] переконалися, що висновок, який можна було зробити з неправильного формулювання в книзі теорії Ерліха, даного мною, не можна було, врахувавши всю мою наукову діяльність і все моє керівництво Відділенням і Інститутом, зробити висновок, що я дійсно дотримуюсь і підтримую

Академік В.Г. Дроботько за роботою, 1960 р.

цю вже давно віджили теорію. Цього зроблено не було, і засуджена була не тільки книга, але й автор її як реакціонер. І це одержало відображення в резолюції. А це несправедливо. Я повинен віддати належне нашим співробітникам. Критика моєї книги з їх боку відбувалася в дуже (спокійливому тоні — ред.). Тому, мабуть, я ще не мав того відчуття, що одержують, імовірно, більшість людей, яких критикують за прийнятим методом, — відчуття kota, якого учить невдячлива господарка, штовхаючи його носом у те, що він напаскудив.

Однак резолюція звинувачує мене (а не тільки книгу) у підтримці реакційних ідей Ерліха (чого я ніколи не підтримував), і я думаю над цим, чи не повинен я зараз відмовитися від деяких керівних посад, і в першу чергу від посади члена Відділення біологічних наук, що в першу чергу я, можливо, завтра зроблю.

Мені деякі товариші радять погоджуватися з усією критикою і завжди говорити: “винуватий”. Це огидні поради! Вони спрямовані на те, щоб удержати за собою “містечко” на службі. А я радянська людина. Я борюся не за тепле містечко, а як радянський учений за радянську науку, за місце, на якому я був би корисний Батьківщині. Якщо я не відповідаю [вимогам] згідно з висновками організацій, які обговорюють мої помилки, я повинен піти з керівних посад і знайти інше місце роботи. З’ясує, як дивиться на це Відділення...

Записи в Щоденнику В.Г. Дроботька з невідомих причин були припинені. Можна лише гадати, що головною причиною була та скромність, з якою вчений ставився до своєї наукової діяльності, а також недооцінка ним місця, яке він займав у розвитку вітчизняної мікробіологічної науки. ■

Переклад з російської — професора О.Г. Коваленка